

Література

1. Ніцше, Ф., Так казав Заратустра. Жадання влади. Перекладач: Анатолій Онішко. Київ: Навчальна книга, 2021, – 416 с.
2. Фрідріх Ніцше. По той бік добра і зла (Прелюдія до філософії майбутнього). Генеалогія моралі: пер. з нім. / Фрідріх Ніцше; Пер. Анатолій Онішко; Вступ Сільс-Марія; Ред. Петро Тарашук.– Львів: Літопис, 2002.– 320 с.

Свобода волі та детермінізм

Денис ПЕСТУХОВ, здобувач освіти

Науковий керівник – Наталя БІЛЬЧУК, канд. філос. наук, доцент

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Свобода волі та детермінізм є двома концепціями, що стосуються природи людських рішень та дій. Свобода волі означає здатність людини ухвалювати рішення незалежно від зовнішніх обставин чи впливу минулого. Це поняття утверджує автономію людини та її відповідальність за власні вчинки. Проте детермінізм, який стверджує, що всі події та дії мають свої причини, обумовлені фізичними чи психологічними законами, ставить під сумнів можливість справжньої свободи. Згідно з ним, кожен вибір можна розглядати як результат попередніх подій, що зумовлює неминучий ланцюг причинно-наслідкових зв'язків.

Існує компромісна теорія сумісності, або компатибілізм, у якій деякі філософи стверджують, що свобода волі може існувати в рамках детермінізму. Вони пояснюють, що хоча наші дії можуть бути передбачуваними в певному контексті, ми все ж маємо можливість діяти добровільно та відповідально в межах цих умов. Водночас, прихильники жорсткого детермінізму стверджують, що свобода волі є лише ілюзією, створеною нашим суб'єктивним переживанням: ми відчуваємо, що ухвалюємо рішення вільно, хоча насправді кожен вибір є частиною вже зумовленого ланцюга подій. Захисники свободи волі, натомість, покладаються на унікальну роль людської свідомості, здатної піднятися над обумовленими впливами, що робить людину відповідальною за власні рішення. Здатність до рефлексії та саморозуміння дозволяє переосмислювати детерміновані обставини і шукати альтернативні шляхи.

Водночас, сучасні дослідження нейронауки, такі як експерименти Бенджаміна Лібета, показують, що рішення можуть ухвалюватися на несвідомому рівні ще до того, як свідомість їх усвідомить. Це може свідчити про певний автоматизм у поведінці, ставлячи під сумнів роль свідомої волі у прийнятті рішень. Питання свободи волі та детермінізму має також глибокі етичні наслідки, оскільки воно визначає, наскільки особа відповідальна за свої дії. Якщо свобода волі є лише ілюзією, це вимагає переосмислення понять справедливості та покарання, адже на цьому базуються наші уявлення про етику та правосуддя.

Свобода волі та детермінізм створюють основу для багатьох філософських дискусій про природу людської автономії та відповідальності.

Свобода волі визнає, що люди здатні приймати рішення незалежно від зовнішніх чи внутрішніх впливів, що забезпечує самовизначення та можливість обирати між різними варіантами поведінки. Це надає людині право відповідати за свої дії, адже її рішення є усвідомленими та добровільними. Водночас детермінізм, що спирається на принцип причинно-наслідкових зв'язків, припускає, що кожен акт чи подія мають свої детермінанти. Отже, рішення індивіда можуть бути передбачуваними, оскільки визначаються генетичними факторами, життєвим досвідом та зовнішнім середовищем.

Ця проблема породила ряд підходів до питання сумісності свободи волі з детермінізмом. Компатибілізм стверджує, що детермінізм не обов'язково виключає свободу волі. Згідно з цією позицією, люди можуть діяти за власним бажанням, навіть якщо їх вибір детермінований певними обставинами. Це припущення обґрунтовує моральну відповідальність, вважаючи, що свобода не полягає в абсолютній незалежності, а в здатності діяти відповідно до власних мотивацій та намірів. Такі філософи, як Девід Юм та Томас Гоббс, розглядали свободу як сумісну з детермінованими умовами, де важливо не відсутність причин, а можливість діяти без примусу.

Проте критики компатибілізму, зокрема представники інкомпатибілізму, вказують, що будь-яке визначення волі як детермінованої позбавляє її сутності свободи. Вони стверджують, що справжня свобода можлива лише в разі відсутності детермінуючих причин, тобто коли наші вчинки не обумовлені жодними зовнішніми чи внутрішніми факторами. Ця позиція стає підґрунтям для філософського індетермінізму, який допускає можливість випадкових та невизначених подій у природі, що відкриває простір для істинної свободи вибору.

Нейронаука вносить додатковий вимір у цю дискусію, пропонуючи експериментальні дані, що ставлять під сумнів традиційні уявлення про свідомий вибір. Дослідження, як-от експерименти Лібета, показали, що рішення можуть виникати на несвідомому рівні ще до того, як людина їх усвідомлює. Це породжує аргументи на користь автоматизму та сумнів щодо повної свободи вибору.

Важливість цієї проблеми для етики та права не можна переоцінити, оскільки питання відповідальності та справедливості залежать від наявності або відсутності свободи волі. Якщо людські дії визначаються детермінованими причинами, тоді традиційні уявлення про покарання як відплату можуть втратити сенс, а правова система потребуватиме перегляду. Натомість, якщо свобода волі є реальною, це підкреслює важливість морального вибору та відповідальності за вчинки, утверджуючи ідею людської автономії та гідності.